

Pamela Ballinger, History in exile, Memory and identity at the borders of the Balkans, Princeton University Press, Princeton 2002., 328 str.

Tijekom devedesetih godina prošloga stoljeća tadašnja Jugoslavija, i tada već bivša Jugoslavija, postale su mjestom otkrića mnogim inozemnim istraživačima. Rat i država koja više ne postoji, kao i one koje se tek rađaju, potaknuli su na istraživanje novinare, politologe, sociologe, povjesničare i antropologe. Neki povjesničari "novih vremena" (među

kojima su Institut za etnologiju i folkloristiku posjetili Jason Vuic, John Ashbrook, Vjeran Pavlaković i drugi) angažirali su se u diskusiji o slomu bivše Jugoslavije i pripadajućeg joj društva, politike i kulture, a pojedini su se antropolozi, pak, bavili "prošlim vremenima", analizirajući sjećanja i povijest. Antropologinja Pamela Ballinger se u knjizi *Povijest u progonstvu. Sjećanje i identitet na granicama Balkana* osvrnula na mnoge teme znakovite za dvadeseto stoljeće – identifikaciju, hibridnost, viktimiziranje, regionalizam, nacionalizam, multikulturalizam, premještaj stanovništva, nasljeđa Drugoga svjetskog rata i sjećanja. Štoviše, upravo je problem izgradnje povijesti, a ne samo sjećanja, možda najvažnija tema ove knjige.

Poput nemalog broja ne samo domaćih istraživača (primjerice, Johna Ashbrooka, Emilia Coccoa, Isabelle Girod, Elke-Nicole Kappus, Sanje Kalapoš, Bjoerna Thomassena i mene), autorica se usredotočila na Istru, ali i na Trst, promatrajući cjelokupno granično područje između Italije, Slovenije i Hrvatske kao fizičko i mentalno mjesto koje graniči s Balkanom. Čini mi se da autorica nije razjasnila zašto bi se ovo područje (čije ime "*Julian March*" u najmanju ruku smatram kontroverznom) trebalo smatrati cjelinom, a nije ni razložila povezanost područja s Balkanom. Osim toga, autorica pokazuje nedovoljno općeg znanja o kulturama Balkana, a i nedovoljno poznavanje jezika koji se govore na istraživanom graničnom području. Moguće je da se referenca na Balkan u naslovu knjige odnosi na teme (fragmentacija države, premještaji stanovništva, viktimiziranje, osporavana sjećanja). No, je li ostvariv povijesno-antropološki rad bez razumijevanja dvaju od tri "lokalna" jezika, i u literaturi, i u razgovorima s kazivačima? Čini se da jest, jer je autoričin rad iscrpan i antropološko teorijski utemeljen. Ipak, ne mogu ne pomisliti da bi rad bio snažniji da se autorica u istraživanju služila slovenskim i hrvatskim jezikom. Koristeći se uz englesku uglavnom talijanskom literaturom i izvorima, te razgovarajući s ljudima uvijek na talijanskom jeziku, Pamela Ballinger je ušla u retoriku lokalne talijanske kulture, a na štetu ostalih vizura.

Nije stoga iznenađujuće što središnju ulogu u knjizi igra iskustvo egzodusa iz Istre iz četrdesetih i pedesetih godina dvadesetog stoljeća. Egzodus se analizira s obzirom na ljude koji su iskusili izmiještanje – ili napuštanjem Istre (*esuli*) ili ostajanjem (*rimasti*) – te s obzirom na ubranu preobrazbu poluotoka tijekom promatranoga razdoblja. Iako me se autoričino istraživanje izmiještanja s obje točke gledišta doima poput promišljanja samo dvaju elemenata vrlo kompleksne istarske građe, Pamela Ballinger postupno, višestrukim interpretacijama egzodusa uspijeva prikazati mnogobrojne i konkurentne diskurse o mjestima i sjećanjima kojima ljudi određuju svoj status i identitet.

Knjiga je podijeljena u dva dijela u kojima se obrađuje problematika "stvaranja i preinačivanja" sjećanja te "stvaranja i slamanja" država: autorica progovara o ljudima i istarskom području u vrtlogu snažnih i tragičnih promjena koje su ih zadesile od svjetskih ratova do jugoslavenskog nasilnog odlaska sa scene. Polazište autoričina istraživanja bili su Trst, Rovinj i njihovi stanovnici. Odatle se kreće u izgradnju mreža povijesnih interpretacija doticanjem lokalnih i nacionalnih političkih diskursa koji povezuju i razdvajaju Italiju, Hrvatsku i Sloveniju s/od njihovim/ih periferija (Trst, Slovensko primorje, Istra) u nacionalističkim i regionalističkim tumačenjima (iako za bivšu Jugoslaviju koristi vizuru pripadnika talijanske manjine).

U raspravi se analiziraju teme o kojima je autorica uz kavu razgovarala na rovinjskim trgovima ili u kuhinjama tršćanskih stanova. Razgovarala je s obiteljima razdvojenima granicama Drugoga svjetskog rata, ali i s predstavnicima kulturnih i političkih društava (posebice s predstavnicima društava istarskih izbjeglica u Trstu), te s povjesničarima. U radu je koristila julijsku historiografiju (samo dvije knjige na hrvatskom i jednu na slovenskom jeziku) i novinske materijale (isključivo na talijanskom jeziku). Ispresijecanje antropoloških i povijesnih izvora poslužilo je razumijevanju mehanizama izgradnje povijesti i prepoznavanju tijeka ideoloških i kulturnih konstrukcija koje se referiraju na različita i sukobljena čitanja Istre i Trsta. Budući da knjiga obrađuje izgradnju, uporabu i zlouporabu kompetitivnih nacionalnih kultura i vizija, te s obzirom na tradicionalno nestabilne etničke granice na čitavome području, Pamela Ballinger je trebala pojasniti kako je imenovala različite skupine ljudi. Nije, naime, jasno kako i zašto uz nacionalne nazive rabi i dodatke "etnički" i "samoizjašnjeni" ili ih ne atribuirati. Primjerice, obitelj kod koje je stanovala u Rovinju prema autoričinoj nomenklaturi se sastojala od "Hrvata" i "samoizjašnjene Talijanke". Oko 200000-350000 ljudi koji su napustili Istru i Kvarner poslije Drugoga svjetskog rata autorica naziva "etničkim Talijanima", "Slovincima" i "Hrvatima". Talijane koji su otišli iz Dalmacije poslije Prvoga svjetskog rata imenuje "samoizjašnjenim Talijanima", a Hrvate i Slovence koji su napustili Julijsku krajinu u istom razdoblju "etničkim Hrvatima i Slovincima". Jesu li ovi nazivi međusobno izmjenjivi? Postoji li njihova unutarnja hijerarhija?

Knjiga pruža vrlo kritičan pregled različitih, korištenih i iskorištenih, diskursa u privatnoj i javnoj sferi. Osim konstrukcije javnog sjećanja i njegove političke uporabe, središnje su teme hibridnost i istrijanstvo. U pitanje dovodim autoričin stav o istrijanstvu. Ona preferira mišljenje da miješana zajednica, jednako kao i ona zasnovana na pretpostavljenoj čistoći (na krvi i zemlji), može naginjati ka uspostavljanju čvrstih granica i predrasuda prema onima koji nisu njezini članovi (prema *nekulturnim Balkancima*). Također, ona argumentirano govori o prejednostavnom i površnom etiketiranju nacionalističkih ideja tršćanskih *esula* kao o konzervativnoj ideologiji i "lošoj politici" koja stoji nasuprot "dobroj politici" "progresivnog" multikulturalizma što ga promoviraju istarski regionalisti. Ipak, smatram da postoji razlika (i da je ne valja zanemariti) između ideja otvorenosti i dijeljenja koje ističu *rimasti* (ideja koje, doduše, promovira politička stranka te ih, kao svako političko tijelo, instrumentalizira, koristi i iskorištava) i apriorne zatvorenosti i nacionalizma *esula* (čija se društva tek od nedavno i samo u određenim slučajevima odmiču od beskompromisnih stavova o odnosu s bilo kime tko živi "s druge strane"). Ne čine li veliki broj pristalica regionalnog pokreta neautohtoni (?) Istrani, pripadnici druge generacije imigranata koja je zamijenila starije obalno stanovništvo? Ovi bi se ljudi mogli osjećati različitim od "Balkanaca", a ponekad čak i od stanovnika unutrašnjosti Istre (čiju sliku pustoši i nazadnoga i sama autorica suviše lako usvaja).

Uopćeno, Pamela Ballinger uspijeva iscertati općinjavajuće povijesti i zbilje Istre i Trsta. Iako se služi talijanskom perspektivom, knjiga ne šteti Talijane, ni one u Trstu ni one u Istri. Autorica se uspješno odmiče od diskurzivne mreže tršćanskih *esula*, istarskih *rimasta*, tršćanskih i rovinjskih povjesničara te slovenskih Tršćana. Održava kritičku distancu čak i kada simpatizira svoje kazivače i izvore. Knjigu smatram snažnom te bih je preporučio jednako talijanskim, hrvatskim i slovenskim čitateljima jer kritički, ali smireno, govori o temama (naročito o egzodusu, *fojbama*, i njihovim kulturnim i političkim posljedicama) o kojima se u Italiji nikad ne diskutira bez trzavica, a koje se u Sloveniji i Hrvatskoj jedva (i gorko) spominju.

Vanni D'ALESSIO